

ЛЮСТРАЦІЯ І ПРАВА ЛЮДИНИ

Статтю присвячено аналізу природи і мети люстрації як процесу очищення влади, що відбувала-ся у посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи, та її зв'язку з принципом поваги до прав людини. Розглянуто деякі рішення Європейського суду з прав людини щодо люстраційних заходів та їхніх наслідків.

Ключові слова: люстрація, очищення, демократія, права людини, рішення Європейського суду з прав людини.

Після падіння Берлінської стіни у 1989 р. та розпаду СРСР у 1991 р. посткомуністичні країни Центральної та Східної Європи і деякі колишні радянські республіки розпочали процес переходу від авторитаризму до демократії. Невід'ємним елементом процесу їхньої демократизації стало очищення влади від представників колишнього репресивного режиму, що дістало у науковій літературі назву «**люстрація**» (від *лат.* *lustratio* – очищення через жертвоприношення) за назвою давньогрецького та давньоримського ритуалу з очищення окремих осіб і громад від моральної нечистоти, яка не дозволяла їм проводити священнодійства чи торкатися священних об'єктів [1]. Це явище одразу привернуло увагу багатьох західних дослідників, які вивчали його як у політичному, так і в історичному аспектах, враховуючи різний і неоднорідний досвід країн, у яких такі процеси мали або досі мають місце. Серед них варто відзначити праці Романа Давида, Лавіньї Стан, Синтії Хорн щодо природи, мети та перебігу люстрації у країнах перехідної демократії.

Сучасна українська наука фактично оминула своєю увагою предметне вивчення суті і змісту люстрації як процесу очищення влади, що є дивним, особливо з огляду на події останніх трьох років після Революції гідності (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.) та прийняття Закону України «Про очищення влади» ще у вересні 2014 р. Окремі статті щодо люстрації у деяких країнах Центральної та Східної Європи, звісно, існують, однак комплексного, наукового, політико-юридичного аналізу цього явища, його історичного контексту поки що в Україні, на жаль, обмаль. Окрім того, правова сторона цього питання, а саме юридичне оформлення відповідно до принципів та цінностей демократичної і правової держави,

а також зв'язок люстраційних процесів із правами людини залишається так само мало дослідженим.

Метою цієї статті є якраз проаналізувати, яким чином процес очищення влади пов'язаний загальною із правом та чи не порушує він фундаментальні права людини. Для цього варто спочатку розглянути ті історико-політичні умови, за яких такі процеси мали місце, передовсім у посткомуністичних країнах.

Суть та призначення люстрації: історико-політичний контекст. Важко сприйняти усе жахиття людиноненависницької суті комуністичного режиму, що панував на теренах Центральної та Східної Європи і в СРСР у ХХ ст. Загублені життя, понівечені долі, закарбований на генетичному рівні страх, морально-психологічні травми, масові порушення прав людини – це далеко не повний перелік руйнівних наслідків тоталітарного комуністичного правління. На жаль, падіння цих режимів не супроводжувалося міжнародним розслідуванням їхніх злочинів, а їхні автори не були передані правосуддю, як у випадку зі злочинами націонал-соціалізму (нацизму) [2]. Саме з цієї причини перед державами, які прагнули зробити крок у нове життя, постала надзвичайно гостра потреба в очищенні, позбавленні від моральної нечистоти, оскільки у поставлених суспільствах, які здійснюють перехід від жорстокості і репресій до демократичного майбутнього, є високі очікування щодо відновлення справедливості. За цим підходом люстрація сприймається, з одного боку, як інструмент позбавлення від жахливої спадщини минулого, а з іншого – як механізм захисту ще не зміцнілих паростків молоді демократії, тобто вона є інституціональним і водночас символічним кроком до доброго управління [3, р. 714]. Разом

з тим люстрацію також розглядають як альтернативний спосіб вирішення питання щодо покарання тих, хто несе відповідальність за агресію та репресії [4, с. 429]. Отже, люстрація має подвійну природу: каральну – очищення через притягнення до колективної відповідальності за гріхи репресивного режиму з наступним колективним покаранням [5, р. 440], та превентивну – недопущення до управління і прийняття політичних рішень осіб, які зганьбили себе співпрацею з таким режимом. Власне, назване і є призначенням люстрації, її першочерговою метою, задля досягнення якої існує арсенал методів і засобів, що були використані посткомуністичними країнами Центральної та Східної Європи і які застосовують сьогодні держави, що перебувають на етапі перехідної демократії.

Якщо розглядати люстрацію в історичному контексті, то це явище не є новим. Процеси очищення відбувалися, наприклад, у післявоєнній Німеччині у вигляді денацифікації, коли націонал-соціалістичну партію було заборонено, а її члени не мали права претендувати на державні посади, бути суддями, вчителями тощо. За таким принципом у тих європейських країнах, які перебували під пануванням комуністичної ідеології, відбувалася декомунізація, яка була спрямована на законодавчу заборону діяльності комуністичних партій, конфіскацію їхнього майна та притягнення до кримінальної відповідальності колишніх очільників. Разом з тим це лише одна з граней люстрації як комплексного і багаторівневого феномену, суть якого, за визначенням багатьох дослідників, полягає не лише в очищенні від авторитаризму, а й у відновленні справедливості та суспільної довіри, зокрема шляхом розслідування попередньої діяльності публічних осіб у нових демократичних державах [6, р. 157]. Зважаючи на це, люстрація слугує каталізатором для бюрократичних, ідейних та моральних змін у суспільстві [7, р. 228] і відіграє провідну роль у правосудді в перехідному періоді. Відповідно до п. 6 Резолюції 1096 (1996) «Про заходи щодо позбавлення спадщини колишніх тоталітарних комуністичних режимів», яку було ухвалено Парламентською асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ) 27 червня 1996 р., люстрація має передбачати зміну менталітету (зміни в думках і серцях), основною метою якої є викорінення страху перед відповідальністю, неповаги до розмаїття, екстремального націоналізму, нетерпимості, расизму і ксенофобії, які є частиною спадщини старого режиму. Їх повинні замінити демократичні

цінності, такі як терпимість, повага до розмаїття, субсидіарність і відповідальність за власні дії [8].

Розглядаючи процеси очищення влади у посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи, варто зазначити, що, незважаючи на подібність методів і способів досягнення поставлених цілей, досвід кожної країни є унікальним і неоднозначним. Ідеться перш за все про перебіг люстрації та про її наслідки. По-перше, початок цих процесів відбувався у різний період, наприклад, у таких країнах, як Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія, Болгарія, Латвія, Литва, Естонія, вони розпочалися після 1989 р. і вже завершилися. У балканських країнах найпершою старт люстрації дала Албанія, де відповідні закони були прийняті у 1993 та 1995 рр. До порівняння: у Сербії такий закон ухвалили лише у січні 2003 р. [9, р. 25], а у колишній Югославській Республіці Македонія очищення влади розпочалося з прийняттям люстраційного закону лише у 2008 р. і досі триває. Не є винятком і пострадянський простір, де першопрохідцями стали держави Балтії, у Грузії люстрація почалася з 2004 р., а в Україні – з 2014 р. По-друге, в деяких з цих країн вказані процеси були швидко згорнуті, як, наприклад, у Грузії [10], у зв'язку зі зміною влади та відсутністю політичної волі до подальшого впровадження люстрації або через рішення конституційних судів про визнання неконституційними положень відповідних законів.

Процеси люстрації у посткомуністичних країнах мали схожі елементи: заборона діяльності комуністичних партій (щоправда, пізніше цю заборону було визнано неконституційною); відкриття державних архівів та архівів колишніх спецслужб; опублікування списків секретних співробітників спецслужб у комуністичний період; заборона таким особам перебувати на державних і публічних посадах протягом певного строку. Окрім того, люстраційне законодавство більшості держав передбачало процедуру проведення перевірки минулого як високопосадовців, так і тих осіб, які претендували на зайняття державних посад. При цьому на вказаних осіб було покладено обов'язок надати правдиву інформацію про своє співробітництво з колишнім режимом (якщо таке мало місце). Разом з тим, у кожній країні така процедура знову ж таки відбувалася по-різному. У певних країнах її розглядали як процедуру квазіслідства, а тому для громадян, щодо яких проводили перевірку, були передбачені певні права, як-от право бути заслуханим на

засіданні відповідної комісії, викликати свідків, експертів тощо, тобто були поширені норми кримінально-процесуального законодавства (приклад люстраційного закону Чехословаччини 1991 р. [11]).

Звісно, процеси очищення влади у посткомуністичних країнах не проходили легко, мав місце шалений спротив їм з боку представників колишнього режиму. Знищення архівів секретних спецслужб, виведення з-під люстрації окремих категорій високопосадовців, визнання неконституційними положень відповідних законів далися взнаки і призвели до того, що в окремих країнах реального очищення на практиці не відбулося. Такими негативними, на думку американської дослідниці Синтії Хорн, є приклади Болгарії та Румунії, де процеси справжньої люстрації фактично були заблоковані рішеннями їхніх конституційних судів (є сумніви у їхній відповідності суспільному інтересу позбутися наслідків тоталітарного правління. – *Е. Ш.*). Однак протидія, хоча і звела майже нанівець всі зусилля з очищення у цих країнах, тим не менш не завадила діяльності спеціально створених органів з розкриття державних архівів і опублікування списків колишніх секретних співробітників спецслужб. З огляду на це, в цих країнах люстрація набула інакшої, т. зв. мовчазної форми [12, р. 141].

Виходячи з наведеного, люстрація у посткомуністичних європейських державах являла собою складний процес, визначений законами, що був спрямований на впровадження реальних змін щодо кадрової політики у посткомуністичних урядах і створення запобіжників проти тих індивідів, які могли підірвати демократичні процеси у цих країнах [3, р. 714], а також на відкриття фактів про систематичні порушення прав людини колишньою державною владою і співучасть у цьому окремих осіб [13, р. 84].

Люстрація і рішення Європейського суду з прав людини

Варто зазначити, що очищення влади, хоча і є політичним явищем за своєю природою, тим не менш потребує грамотного юридичного оформлення і не менш грамотного з правового погляду свого виконання. У протилежному випадку люстрація ризикує перетворитися на процес «полювання на відьом», що аж ніяк не відповідає принципам правової держави, до якої так прагнуть молоді демократії. Зусилля щодо проведення люстрації на ранньому етапі її впровадження у Польщі та Угорщині були неврегульованими законодавчо, заснованими на сумнівних доказах,

видавалися політично вмотивованими та спричинили руйнівні наслідки для публічного життя. Це дало привід називати їх «дикою люстрацією», тобто діями, що позбавлені будь-якої правової (законодавчої) основи [14, р. 13]. З метою уникнення подібних наслідків та законодавчого врегулювання цього процесу майже у всіх зазначених державах було прийнято відповідні законодавчі акти. Окрім того, у вже згаданій Резолюції 1096 (1996) ПАРЄ де-факто зобов'язала держави – члени Ради Європи дотримуватися певних правил при проведенні люстрації, які б відповідали вимогам держави, що заснована на принципі верховенства права. Згідно із п. 7 вказаного документа кримінальне переслідування і покарання окремих осіб за злочини, вчинені ними під час тоталітарного комуністичного режиму, мають відбуватися відповідно до норм кримінального законодавства, за яким особиста, а не колективна провина має бути доведена у кожному конкретному випадку (п. 12), тобто люстраційні закони повинні мати індивідуальне, а не колективне застосування. Особам, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, також мають бути гарантовані право на захист, презумпція невинуватості, і право на судовий перегляд ухваленого щодо них рішення. У цьому ж пункті Резолюції ПАРЄ особливо наголошено, що метою люстрації є не помста і не покарання осіб, які вважаються винними, а захист молодих демократій. Саме тому цей процес не повинен допускати політичного або суспільного зловживання його результатами.

Отже, навіть у міжнародних документах немає засудження чи заперечення проти проведення люстрації. Разом з тим важливими вимогами до посткомуністичних держав було забезпечити відповідність цього процесу цінностям демократичного суспільства та принципам верховенства права і дотримання прав людини. Виходячи з цього, люстрація як така не є забороненим чи сумнівним явищем, а радше – необхідним засобом становлення демократичного суспільства. На підтвердження цього аргументу можна навести правову позицію Конституційного суду Чеської Республіки у його рішенні від 5 грудня 2001 р. щодо конституційності положень чеського закону про люстрацію, в якому Суд дав оцінку вказаному акту, опираючись на концепцію «демократії, здатної до самозахисту» (*англ.* democracy defending itself, *нім.* wehrhafte Demokratie, *фр.* démocratie apte à se défendre), яка вимагає відданості демократичному режиму: «Конституційний Суд Чеської Республіки,

погоджуючись з його Чехословацьким попередником, вважає, що тісний зв'язок осіб із тоталітарним режимом і його репресивними складовими залишається важливою обставиною, яка може поставити під сумнів політичну відданість і зашкодити благонадійності державних послуг демократичної держави, а також загрожувати самому становленню такої держави» [15, р. 6]. Саме з цієї причини люстраційні заходи варто аналізувати з кількох позицій – щодо захисту цінностей демократичного суспільства під час перехідного періоду та з позиції дотримання прав людини і принципу верховенства права, оскільки ці два аспекти є взаємопов'язаними в силу самої своєї природи, адже ефективне дотримання прав людини не є можливим за відсутності ефективної демократії, в той час як демократичне суспільство ґрунтується на повазі до основних прав та свобод людини [16, р. 67].

Враховуючи наведене, призначенням люстрації не є обмеження чи утискання фундаментальних природних прав, таких як право на життя, заборона катувань, право на свободу та особисту недоторканність тощо. Скоріше її наслідком, що цілком вкладається в логіку перехідного періоду, є переважно обмеження права доступу до державної (публічної) служби як сфери прийняття управлінських державних рішень для окремих осіб, які скомпрометували себе співпрацею з колишнім репресивним режимом. Однак процедура виконання відповідних законів, надмірна суворість заходів з очищення влади або вибірковість підходів справді можуть призвести до порушення прав, що закріплені у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (Конвенція, або ЄКПЛ). Саме такі конкретні випадки стали предметом аналізу у Європейському суді з прав людини (Суд, або ЄСПЛ) щодо їхньої відповідності міжнародним зобов'язанням держав у світлі вказаного документа. Варто зазначити, що в основу підходу Суду до розгляду справ, які стосувалися люстраційних заходів, було покладено необхідність пошуку балансу між концепцією «демократії, здатної до самозахисту», що передбачає принцип політичної лояльності державних службовців («демократична держава вправі вимагати від державних службовців відданості щодо тих конституційних принципів, на які вона спирається» [17, с. 59]) та принципом дотримання прав і свобод людини, що гарантовані ЄКПЛ. Щодо першого, то визначальною тут є правова позиція Суду, висловлена ним у рішенні у справі *Ždanok v. Latvia* (2006), яке стосувалося відсторонення

заявниці від участі у виборах через її належність до комуністичної партії Латвії, що намагалася вчинити державний переворот. ЄСПЛ встановив, що: «Головною метою оспорюваного законодавчого положення не було покарати осіб, які наразі є активними членами комуністичної партії Латвії, однак захистити цілісність демократичного процесу, виключивши участь у його законодавчому забезпеченні індивідів, які відігравали активну та провідну роль всередині партії, що безпосередньо пов'язана зі спробою насильницького повалення щойно відновленого демократичного режиму... Якщо таке обмеження не може бути прийнятним у демократичній політичній системі, яка вибудовувалася десятиліттями, навіть століттями, то воно є цілком допустимим у Латвії з огляду на специфічний історико-політичний контекст і загрозу для нового демократичного порядку, яку становлять ідеї, що ризикують призвести до відновлення тоталітарного режиму, якщо дозволити їхню просування» [18, с. 122, 133].

Аналізуючи обставини справ щодо процесів очищення влади, Суд не оцінював природу люстрації як політико-правового явища, її призначення чи характер відповідних законів. Однак під його прискіпливий погляд потрапляли випадки, коли дії держави при здійсненні нею дискреційних повноважень ставилися під сумнів з огляду на необхідне у демократичному суспільстві втручання у реалізацію особами їхніх прав, зокрема право на справедливе судочинство (ст. 6), право на повагу до сімейного та приватного життя (ст. 8), заборону дискримінації (ст. 14). Враховуючи це, Суд вивів деякі загальні умови проведення процедури люстрації так, щоб вона відповідала принципу дотримання прав людини: 1) доступність, передбачуваність, чіткість формулювання законодавчих положень про люстрацію, для того щоб встановити персональну відповідальність кожної особи, стосовно якої такі заходи мають місце, відповідність заходів поняттю «законність» у світлі положень ЄКПЛ; 2) цілями люстрації не має бути покарання або помста, притягнення до відповідальності винних осіб повинно відбуватися згідно із національним кримінальним правом; 3) тимчасова природа люстраційних заходів, яка полягає у припиненні з часом існування об'єктивної необхідності обмеження індивідуальних прав [19, с. 116]; 4) необхідність забезпечення особам, щодо яких проводяться люстраційні заходи, можливості користуватися усіма процесуальними гарантіями, що передбачені Конвенцією, протягом всієї процедури застосування таких заходів

[20, с. 115]; 5) наявність у законодавстві гарантій недопущення дискримінації, так само як і гарантій належного судового контролю щодо застосування таких обмежень [21, с. 59]; 6) доступність вмісту документів колишніх секретних служб для осіб, які проходять процедуру люстрації, оскільки надмірно високий рівень їх конфіденційності може поставити таку особу у невідгідне становище з точки зору можливості себе захистити і не відповідати принципу процесуальної справедливості [22, с. 62].

Необхідно все ж констатувати той факт, що Суд доволі часто визнавав держави винними у виході за межі розсуду при здійсненні люстраційних заходів, а також у надмірній суворості санкцій, які не були пропорційними відповідно до їхньої мети. Цікавою щодо цього є справа *Sidabras and Džiautausv. Lithuania* (2004), в якій Суд констатував порушення ст. 8 у поєднанні зі ст. 14 ЄКПЛ у зв'язку з тим, що заявникам, визнаним такими, що підлягають люстрації через їхню належність до КДБ часів комуністичного правління, було відмовлено у працевлаштуванні не лише на державну службу, а навіть у приватній сфері. Постановляючи своє рішення, Суд виходив з того, що вимога лояльності до держави є важливою для роботи у державних структурах, які відповідальні за захист та забезпечення інтересів суспільства в цілому, однак не є обов'язковою для роботи у приватних компаніях, оскільки вони не є носіями суверенних повноважень, як держава. Саме тому обмеження щодо працевлаштування у приватному секторі громадян через відсутність у них лояльності до держави не можуть бути обґрунтовані тими самими причинами, що і обмеження доступу до державної служби [21, с. 57].

Надмірна суворість окремих заходів з очищення влади є далеко не єдиною і навіть не основною підставою звернення до ЄСПЛ. Втручання у реалізацію права на справедливе судочинство, гарантоване ст. 6 Конвенції у різноманітних її аспектах (доступ до суду, розумний строк судового розгляду, об'єктивність, рівність та змагальність сторін тощо), також ставало предметом розгляду у Суді. Деякі з цих питань були, зокрема, порушені в одній з нещодавніх справ *Ivanovski V. The Former Yugoslav Republic of Macedonia* (2016), де заявник – колишній Голова Конституційного суду Республіки Македонія скаржився на несправедливість судового розгляду його люстраційної справи. Виходячи з обставин справи, Суд визнав загалом судовий процес несправедливим, особливо наголосивши на ролі відкритого листа прем'єр-міністра Македонії щодо засуджен-

ня заявника як колишнього співробітника таємної поліції. На думку ЄСПЛ, суть заяви та способ, у який її було зроблено, були несумісними із розумінням «незалежного та неупередженого суду», йдеться не про фактичний доказ впливу на суддів, а про значення наглядності неупередженості [23, с. 147].

Зважаючи на вказані рішення Суду стосовно люстраційних заходів, може видатися, що вони є свідченням неправомірності процесів очищення чи невідповідності їх принципу верховенства права. Однак з огляду на правові позиції самого Суду з цього питання він лише аналізував обставини конкретних справ на предмет їх відповідності вимогам Конвенції. До того ж таке ставлення ЄСПЛ має дещо спільне з його поглядами на поняття «публічний інтерес», висловленими раніше і відповідно до яких Суд, на відміну від національної влади, є менш обізнаним з тим, що являє собою «публічний інтерес» і які політичні чи суспільні заходи мають бути впроваджені для його забезпечення. Суд поважатиме рішення законодавця щодо дій, які становлять такий інтерес, якщо тільки ці дії будуть мати розумне підґрунтя [24, с. 46, 87].

Замість висновку. Процеси люстрації активно відбувалися у посткомуністичних державах Центральної та Східної Європи, сьогодні це явище охоплює також інші країни, які здійснюють перехід від будь-якого недемократичного режиму (тоталітаризм, диктатура, деспотія, хунта тощо) до демократії. Після повалення авторитарних режимів такі процеси мають місце, зокрема, в Іраку, Лівії, країнах «арабської весни». Заходи з люстрації впроваджуються також з 2014 р. в Україні після трагічних подій Революції гідності 2013–2014 рр. Зважаючи на це, досвід вказаних країн може бути корисним для нашої держави, разом з тим варто враховувати унікальність і специфіку в кожній країні, де такі заходи мали місце. З іншого боку, аналізуючи процеси з очищення влади, необхідно брати до уваги політичну природу явища люстрації, оскільки саме вона визначає ті наслідки і результати, до яких можуть призвести відповідні заходи. Окрім того, важливими також є історико-політичні умови, в яких перебували відповідні країни, адже їхнє трагічне і жахливе минуле визначає, яким може бути їхнє майбутнє і чи вдасться молодим демократіям зміцнити і захистити свої здобутки. Люстрація є невід'ємним елементом процесу демократизації держави і неминучою складовою правосуддя у перехідному періоді. На цьому шляху обмеження щодо певних осіб, які співпрацювали з репресивним режимом, є цілком допустимими.

Проте держави, які їх застосовують, не повинні виходити за межі розсуду і перевищувати свої дискреційні повноваження, інакше наслідком може бути констатація фактів порушень прав людини. Оскільки останні є однією з цінностей демократичного суспільства, то бездумні, позбавлені законодавчої основи, тобто «дикі» лю-

страційні заходи несуть значний ризик перетворення на такі режими, яких країни прагнули позбутися. Отже, для молодих демократичних держав, які вдаються до заходів з очищення влади, серйозним викликом є забезпечення рівноваги між необхідністю захисту демократії та дотриманням прав людини.

Список літератури

1. Encyclopædia Britannica [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.britannica.com/topic/lustration>. – Title from the screen.
2. Resolution 1481 (2006) relative à la nécessité de condamnation internationale des crimes des régimes communistes totalitaires. Texte adopté par l'Assemblée le 25 janvier 2006 (5e séance) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-FR.asp?fileid=17403&lang=FR&search=MTQ4MQ>. – Title from the screen.
3. Horne Cynthia M. International Legal Rulings on Lustration Policies in Central and Eastern Europe: Rule of Law in Historical Context / Cynthia M. Horne // *Law & Social Inquiry*. – 2009. – Vol. 34, Issue 3. – P. 713–744.
4. Овчаренко О. Люстрація як важливий інструмент відновлення довіри до органів кримінальної юстиції в Україні / О. Овчаренко // Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні : монографія / за заг. ред. А. П. Буценка, М. М. Гнатівського. – К. : ПУМЕС, 2017. – С. 428–454.
5. Chiu Yvonne. Liberal Lustration / Yvonne Chiu // *Journal of Political Philosophy*. – 2011. – Vol. 19, Issue 4. – P. 440–464.
6. Radu Roxana. Some histories stay secret, but not entirely silent: dealing with the communist past in Central and Eastern Europe / Roxana Radu // *Romanian Journal of Political Science*. – 2011. – Vol. 11, Issue 2. – P. 154–172.
7. Horne Cynthia M. Lustration, Transitional Justice, and Social Trust in Post-Communist Countries. Repairing or Wrestling the Ties that Bind? / Cynthia M. Horne // *Europe-Asia Studies*. – 2014. – Vol. 66, Issue 2. – P. 225–254.
8. Resolution 1096 (1996) relative aux mesures de démantèlement de l'héritage des anciens régimes totalitaires communistes. Texte adopté par l'Assemblée le 27 juin 1996 (23e séance) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-FR.asp?fileid=16507&lang=FR&search=MTA5Nnxj3JwdXNfbmFtZV9lbjoiT2ZmaWNpYWwgZG9jdW11bnRzIlg>. – Title from the screen
9. Disclosing hidden history: Lustration in the Western Balkans. A Project Documentation. Edited by Magarditsch Hatschikjan, Dušan Reljić and Nenad Šebek. Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Thessaloniki, 2005, 167 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://cdrsee.org/pdf/lustration_documentation.pdf. – Title from the screen.
10. Failed Lustration Process in Georgia [Electronic resource]. – Mode of access: <https://idfi.ge/en/failed-lustration-in-georgia>. – Title from the screen.
11. Лемак В. Законодавство і практика люстрації: досвід Чеської республіки / В. Лемак // *Право України*. – 2014. – № 4. – С. 126–133.
12. Horne Cynthia M. Silent Lustration / Cynthia M. Horne // *Problems of Post-Communism*. – 2015. – Vol. 62, Issue 3. – P. 131–144.
13. Patterson Patricia M. And We Shall Purify. On truth-seeking after cruelty and repression / Patricia M. Patterson // *Administrative Theory & Praxis* (M. E. Sharpe). – 2011. – Vol. 33, Issue 1. – P. 80–104.
14. Williams Kieran. Explaining Lustration in Eastern Europe: 'A Post-communist politics approach' / Kieran Williams, Aleks Szczerbiak, Brigid Fowler. Sussex European institute, Working Paper № 62, 24 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=sei-working-paper-no-62.pdf&site=266>. – Title from the screen.
15. Report "Lustration in the case-Law of the Constitutional Courts of Czechoslovakia and the Czech Republic" by Ms. Katerina Simáčková (Judge at the Constitutional Court of the Czech Republic, Substitute Member), 2015, 10 p. [Electronic resource]. – Mode of access: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2015\)024-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2015)024-e). – Title from the screen.
16. Шевчук Станіслав. Люстрація та ретроактивна справедливість: європейські стандарти захисту прав людини при переході до демократичного правління / Станіслав Шевчук // *Юридичний журнал*. – 2006. – № 2. – С. 65–80.
17. Рішення у справі *Vogt v. Germany* від 26 вересня 1995. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22vogt%22%2C%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>. – Назва з екрана.
18. Рішення у справі *Ždanoka v. Latvia* від 16 березня 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22Zdanoka%22%2C%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>. – Назва з екрана.
19. Рішення у справі *Ādamsons c. Lettonie* від 1 грудня 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22Ādamsons%22%2C%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>. – Назва з екрана.
20. Рішення у справі *Turek c. Slovaquie* від 14 лютого 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22Turek%22%2C%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>. – Назва з екрана.
21. Рішення у справі *Sidabras and Džiautas v. Lithuania* від 27 липня 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22Sidabras and Džiautas%22%2C%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>. – Назва з екрана.
22. Рішення у справі *Matyjek c. Pologne* від 24 вересня 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22Matyjek%22%2C%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>. – Назва з екрана.
23. Рішення у справі *Ivanovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia* від 21 квітня 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%5B%5C%22lustration%22%2C%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>. – Назва з екрана.
24. Рішення у справах *James and others v. United Kingdom* від 21 лютого 1986; *The Former King of Greece and others v. Greece* від 23 листопада 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid2%22%3A%5B%5C%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>. – Назва з екрана.

Shishkina E.

LUSTRATION AND HUMAN RIGHTS

The article aims at analyzing the nature and purpose of lustration as a process of power purification that has taken place in post-communist countries of Central and Eastern Europe, as well as its connection with human rights respect. As concluded, the lustration, being a political phenomenon, has the purpose to provide post authoritarian states with their transition from cruelty and repression towards democracy. Furthermore, this process has both punitive and preventive nature: on the one hand, it aims at punishing for the offence of the previous repressive regime; on the other hand, it prevents new democracies from individuals who may threaten them because of their past. In this case, lustration allows vetting and banning such persons from being public officials for several periods. This process is an instrument of democracy defending itself, including political loyalty of public officials.

Although lustration is a necessary and integral component of transitional justice, it has to be implemented with respect of human rights and the rule of law. International legal documents, such as Resolution 1096 (1996) adopted by the Council of Europe's Parliamentary Assembly, do not prohibit or judge lustration. However, this process must be due and fair regarding human rights. Otherwise, the European Court of Human Rights considers lustration measures as the violation of rights guaranteed by the European Convention of Human Rights. According to its relevant judgments, ECHR often points out to the abuse of discretion by States, the disproportion and excessive severity of lustration measures. In conclusion, lustration should be implemented in balancing between democracy defending itself and protecting human rights.

Keywords: lustration, purification, democracy, human rights, ECHR judgments.

Матеріал надійшов 17.06.2017

УДК 340 (477)

Іванків І. Б.

ПРАВО ЛЮДСТВА НА МИР ЯК УМОВА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті йдеться про право людства на мир, забезпечення котрого є основною умовою дотримання прав людини. Звернуто увагу на взаємозалежність між миром та дотриманням прав людини. Розуміння права людства на мир вимагає нових підходів до механізмів його забезпечення, що можуть передбачати також міжнародні миротворчі місії та операції. Запропоновано визнати право людства на мир у міжнародній декларації, котра стане першим кроком до його визнання на міжнародній арені саме як права людства, що призведе до викорінення практики обґрунтування порушення миру необхідністю захисту прав людини.

Ключові слова: права людини, права людства, право на мир.

Порушення міжнародно-правових зобов'язань суверенними державами часто призводить до порушення не тільки їхніх обов'язків перед світовою спільнотою, а й, що є надзвичайно важливим, до порушення прав людини, міжнародні механізми захисту яких виявляються неефективними.

Дослідження проблем прав людини є актуальною темою сучасної юридичної науки, проте питання прав людини третього покоління та, зокрема, права на мир мало досліджується в українській науковій думці та лише фрагментарно окреслено в загальних роботах, присвячених